

.....

ПРОБЛЕМИ СТИЛІСТИКИ
В ЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

УДК 811.161.2

Шевченко Л.І.

**СТИЛІСТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА ЯК ВИМІР
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПОТУЖНОСТІ НАУКОВОЇ
ОСОБИСТОСТІ: В.М. РУСАНІВСЬКИЙ**

***Анотація.** У статті в аспекті стилістичної перспективи аналізується наукова творчість українського лінгвіста В.М. Русанівського. Тексти мовознавця розглядаються в контексті еволюційної епістемі. Увага зосереджується на лінгвістичних ідеях В.М. Русанівського щодо критеріїв розвитку літературної мови, її стильової репрезентації, знакових для літературної мови постатях.*

Формулюється теза про співмірність між стилістичним ресурсом літературної мови й інтелектуальною потужністю дослідника, який пізнає її функціональний потенціал.

***Ключові слова:** стилістична перспектива, еволюційна епістема, розвиток літературної мови, В.М. Русанівський, Т.Г. Шевченко, наукова особистість, потенціал літературної мови.*

***Інформація про автора:** Шевченко Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор; завідувач кафедри стилістики та мовної комунікації; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: style_m_k@ukr.net.*

Shevchenko L.I.

**STYLISTIC PERSPECTIVE AS A SCOPE OF
INTELLECTUAL POTENTIAL OF SCIENTIFIC
PERSONALITY: V.M. RUSANIVSKY**

***Abstract.** The author in terms of stylistic perspective analyzes the scientific activity of Ukrainian linguist V.M. Rusanivsky. The texts of famous linguist are considered in the context of evolutionary episteme. Attention is focused on linguistic ideas of V.M. Rusanivsky about*

development of literary language, its stylistic representation and personalities, precedent for Ukrainian literary language and culture.

Keywords: *stylistic perspective, evolutionary episteme, development of literary language, V.M Rusanivsky, T.G Shevchenko, scientific personality, potential of literary language.*

Information about the author: *Shevchenko Larysa Ivanivna – doctor of philology, professor; head of the department of stylistics and language communication; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university. E-mail: style_m_k@ukr.net.*

Шевченко Л.И.

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ПЕРСПЕКТИВА КАК ИЗМЕРЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА НАУЧНОЙ ЛИЧНОСТИ: В.М. РУСАНОВСКИЙ

Аннотация. *В статье в аспекте стилистической перспективы анализируется научное наследие украинского лингвиста В.М. Русановского. Особое внимание уделяется работам, посвященным тенденциям стилистического развития украинского литературного языка. Тексты языковеда рассматриваются в контексте эволюционной эпистемы. Внимание сосредоточено на лингвистических идеях В.М. Русановского относительно критериев развития литературного языка, его стилистической репрезентации, знаковых для историко-культурной эволюции литературного языка украинского народа личностей, таких как Тарас Шевченко.*

Формулируется тезис о взаимозависимости между стилистическим ресурсом литературного языка и научными методами его познания, прежде всего интеллектуальной перспективой исследования, изучающего функциональный потенциал языка.

Ключевые слова: *стилистическая перспектива, эволюционная эпистема, развитие литературного языка, В.М. Русановский, Т.Г. Шевченко, научная личность, потенциал литературного языка.*

Информация об авторе: *Шевченко Лариса Ивановна – доктор филологических наук, профессор; заведующая кафедрой стилистики и языковой коммуникации; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: style_m_k@ukr.net.*

Поліфонічна особистість – В.М. Русанівський, чи не найорганічніше виявив і спектральність наукового пошуку другої половини ХХ ст., й еволюцію мовознавчих поглядів цього важливого для україністики часу, і творчі особливості інтелігента, заглибленого в історію словесної культури свого народу.

Офіційні біографічні дані дозволяють спостерегти поступовий і продуктивний шлях у науці майбутнього академіка НАН України – від закінчення в 1954 р. філологічного факультету Київського державного (нині національного) університету ім. Т.Г. Шевченка, університетської аспірантури (1957р.) і до початку в тому ж 1957 р. наукової роботи в Інституті мовознавства імені О.О. Потебні НАН України . Ця академічна установа стала для В.М. Русанівського всім – науковим домом і мірилом організаційно-наукових здібностей, тому що саме в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні вчений реалізував себе як дослідник, заступник директора (з 1964 р.), директор (1981-1996 рр.) і з 1966 р. – радник дирекції Інституту. В любимому і поважаному академіком інституті В.М. Русанівський завідував відділами культури мови (з 1971 р.), теорії та історії мови (з 1976 р.), української мови (з 1982 р.), західно – та південнослов'янських мов (з 1991 р.) [1, с. 515].

Перелік інших, вагомих для розуміння структурної організації та об'єктності філології того часу посад, таких як Голова Українського комітету славістів чи головний редактор академічного журналу "Мовознавство", лише поглиблює розуміння масштабу особистості В.М. Русанівського.

Проте поза офіційною біографією залишається неназваною фактологія життя людини, яка є автором близько 350 глибоких наукових праць, другом і наставником численних учнів. У лінгвістиці обговорюються і сьогодні мовознавчі ідеї академіка, домінують етичні максими, такі важливі для всіх нас.

Список наукових праць В.М. Русанівського найперше асоціюють із історією мови, еволюцією її літературних текстів, із працями, в яких досліджуються рівневі мовні одиниці

(лексичні, фонетичні, граматичні). Йдеться, передусім, про перший великий науковий текст "Значення і взаємозв'язок граматичних категорій виду і часу в українській мові XIV–XVII ст." (К., 1959), який пов'язаний із ідеями та фактологією кандидатської дисертації В.М. Русанівського, виконуваної під керівництвом П.Д. Тимошенка.

Подальші праці з історико-лінгвістичної проблематики, що даруватиме українській науковій громадськості В.М. Русанівський, розгортатимуть і деталізуватимуть не тільки увагу до форм і текстів української мови в різні історичні періоди її розвитку, але й метод аналізу, заснований на детальному вивченні мовних явищ у їх часопросторовому контексті. Вже у 1961 р. молодий дослідник став співавтором важливої науково-методичної праці "Правила видання пам'яток української мови", а у 1965 р. з'являється серйозна публікація "Українські грамоти XV ст."

Засвідчуючи постійний інтерес до питань еволюції національної мови, В.М. Русанівський став співавтором монографічних видань "Історія української мови. Фонетика" (1978 р.), "Історія української мови. Лексика і фразеологія" (1983 р.), "Історія української мови. Синтаксис" (1983 р.), інших численних праць із історичного розвитку української мови.

Паралельно досліджуються системні параметри української мови XX ст., з увагою до її граматичної будови (співавторство в монографії "Сучасна українська літературна мова. Морфологія", 1969 р.; "Структура українського дієслова", 1971 р. та ін.), принципи нормування і розробка теорії літературної норми (від "Орфографічного словника української мови" 1975 р. – до "Орфографічного словника української мови" 1994 р., співавторство у "Складних питаннях сучасного українського правопису" 1980 р., багаторічне головування і реальна робота в Комісії з українського правопису).

Здавалося б, коло важливих, перспективних і значною мірою невіршених питань окреслено. Робота над ними вимагає надзусиль, академічної ерудиції та зосередженості, а ще – часу для опрацювання обширу мовної фактології. Але

В.М. Русанівський виходить за межі традиційних уявлень щодо прогнозованої визначеності наукових зацікавлень академічної особистості. У його науковій творчості виразно простежується ще одна дослідницька домінанта – стилістична. І дозволимо собі сформулювати думку про стилістичну перспективу як вимір інтелектуальної потужності наукової особистості, як це і сталося з українським лінгвістом.

У цьому зв'язку важливим є екстралінгвістичний контекст становлення мовознавця. Як відомо, В.М. Русанівський походить із філологічної родини. Його батьки – знані шевченкознавці (батько – декан філологічного факультету Київського університету, а пізніше – науковець Інституту літератури Академії наук України, мати – науковий співробітник Музею Т.Г. Шевченка), в долі яких персоніфіковано історію української інтелігенції передвоєнних і повоєнних років. Залюбленість у сімейному колі в тексти словесної культури, арешт і страта батька, фашистська окупація Києва, переховування матір'ю фондів Шевченкового музею в будиночку на Батисвій горі і незважаючи на це, шкільна золота медаль і вступ до Київського університету. Зі зрозумілою очевидністю, на філологічний факультет.

В.М. Русанівський (як пізніше згадували він і його вчителі, зокрема проф. М.О. Карпенко) завжди хотів бути мовознавцем. І завжди любив художні тексти, безкінечно читав та опрацьовував їх, аналізував естетизм слова як найвищу характеристику творчої особистості, книги чи певного історичного періоду. Чи випадковими з такого погляду були стилістичні видання "Дієслово – рух, дія, образ" (1977 р.), "Розцвітай же, слово!" (1983 р., у співавторстві) й особливо – "У слові – вічність (Мова творів Т.Г. Шевченка)" – остання велика праця академіка 2002 р., яка логічно завершила інтелектуальний пошук українського мовознавця?

У запропонованій читачеві анотації до видання про мову Кобзаря В.М. Русанівський визначає пошукові домінанти книги – це аналіз діалектної бази, "на якій формувалася поетична мова Т. Шевченка, щоб потім стати основою загальнонаціональної

літературної мови", заглиблення в історію особистості кріпака, який "піднявся до високоерудованої людини свого часу", пізніше "джерел творчості Кобзаря", його символіки, жанрів літературної творчості. "Але **головне** (виділ. нами – Л.Ш.) – ви відчуєте аромат слова і поєднань слів, якими творився неповторимий світ його поезії, що стала вічністю" [3, с. 2]. В апелятиві до головного – досвіду дослідника або кваліфікованого читача, який, пізнавши витoki художнього слова, його характерні ознаки та вплив на процеси становлення літературної мови свого народу, узагальнює картину пізнаного стилістичною науковою рефлексією – і полягає, на нашу думку, потужність особистості В.М. Русанівського.

У науковій творчості В.М. Русанівського домінує еволюційна епістема, часто підкреслювана в заявлених дослідником методах аналізованого матеріалу й, особливо, в аргументації авторської позиції, коли йдеться про одну з найважливіших праць – "Історію української літературної мови". Виділяючи новаторські принципи, на яких засновано фундаментальний розгляд української словесної культури, В.М. Русанівський акцентує увагу на зміні мовних явищ в часі культури, але водночас і на еволюційній зміні наукових поглядів щодо мовних культурних явищ. Важливо, що запропонована автором методологія враховує як екстралінгвістичні, так й інтралінгвістичні причини інтелектуальної трансформації мовно-літературних процесів. Відтак український академік пропонує до фахового розгляду "не схожий на традиційний, започаткований ще в ХІХ ст., погляд на причини занепаду староукраїнської літературної мови у ХVІІІ ст.: складаючись з ... різнорідних елементів ... (церковнослов'янське джерело, народне, запозичення), староукраїнська мова мала всі можливості задовольнити всі потреби українського суспільства і в нових умовах його розвитку ..." [2, с. 4].

Якщо взяти до уваги основоположну для наукових поглядів В.М. Русанівського тезу про те, що історія української літературної мови – це історія стилів (звернімо увагу на аргументацію аналогічної тези Іваном Огієнком), з усією

.....

очевидністю простежується взаємозв'язок еволюційного розвитку літературної мови українського народу і мовних стилів, здатних репрезентувати її високий комунікативний статус.

Хронологія стильової динаміки як староукраїнської, так і нової української літературної мови розглядається В.М. Русанівським у контексті історико-соціальних і культурних трансформацій українського народу, в контексті часу, який тільки й дозволяє об'єктивувати періоди розквіту літературної мови (як-то XVII-першу чверть XVIII ст.) або пояснити причини її занепаду, зокрема після першої чверті XVIII ст.

Важливо, як на наш погляд, що аналіз мовних явищ розгортається у проєкції на тексти, жанри, стилі – і саме це свідчить про масштаб дослідника, який не обмежується лише констатацією мовних форм чи їх парадигмальним описом. Стилецентричний підхід дозволяє В.М. Русанівському сформулювати послідовності, рельєфно відбиті у становленні літературної мови нового часу. Відтак, "українська мова як інструмент реанімації національної свідомості" визначає позицію щодо Тараса Шевченка, який справедливо сприймається суспільністю реформатором української літературної мови. Подальше розширення функціональних меж української мови, її стильової варіативності розгортається В.М. Русанівським в аналіз процесів динаміки розвитку літературної мови, наукову інтерпретацію текстів, які визначили і визначатимуть комунікативну перспективу української мови.

Зі зрозумілих, хоча й достатньо лаконічно окреслених нами вище причин, мова Тараса Шевченка посідає в аргументації академіка щодо перспективи українського слова особливе місце. Феноменальним фактом українського культурного розвитку, як і стимулом до становлення особистих глибоких фахових зацікавлень, вважає В.М. Русанівський саме Тараса Шевченка. Невипадково, завершуючи останню (вже названу) монографію "У слові – вічність", В.М. Русанівський із повною переконаністю твердить: "Положення про те, що

українська мова має право на входження в коло слов'янських літературних мов, обстоюване вченими І.І. Срезневським, О.М. Максимовичем та ін., було практично доведене великим поетичним талантом Т.Г. Шевченка" [3, с. 233]. Якщо ж взяти монографії з ідіостилістичних проблем мовотворчості Кобзаря (від історичних, народнопоетичних прийомів і авторської трансформації ресурсу української мови), з усією очевидністю спостерігаємо зверненість до функціональної, панорамної картини лінгвістичного опису мови Т.Г. Шевченка.

Так само, як і стилістичного аналізу мови інших авторів-репрезентантів української художньої чи наукової свідомості, творців текстів, що визначають різні етапи інтелектуальної еволюції народу – Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки та ін., пізніше – сучасників В.М. Русанівського, мовотворчості яких торкнувся уважний погляд лінгвіста.

Масштаб наукової особистості В.М. Русанівського вимірюється в історії українського мовознавства широтою дослідницьких інтересів, глибиною розв'язуваних питань, а ще – виразною еволюцією від локальної, конкретнаукової проблематики до узагальнень, які й визначають актуальне знання про українську мову в її динаміці. Стилістична перспектива в запропонованому аспекті аналізу усвідомлюється як перетинання наукової творчості В.М. Русанівського й потужно досліджуваної українським академіком літературної мови свого народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Русанівський Віталій Макарович // Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. 1920 – 2005. Матеріали до історії. – К. : Довіра, 2005.
2. Русанівський В.М. Історія української літературної мови : Підручник / В.М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001.
3. Русанівський В.М. У слові – вічність (мова творів Т.Г. Шевченка) / В.М. Русанівський ; НАН України ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наук. думка, 2002. – 240 с.

REFERENCES

1. Rusanivskyj Vitalij Makarovych // Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni NAN Ukraïny. 1920 – 2005. Materialy do istoriji. – K. : Dovira, 2005.
2. Rusanivskyj V.M. *History of Ukrainian literary language* [Istorija ukraïnsjkoji literaturnoji movy] : Pidručnyk / V.M. Rusanivskyj. – K. : ArtEk, 2001.
3. Rusanivskyj V.M. *In the word – the eternity (language of texts of T.G. Shevchenko)* [U slovi – vichnist (mova tvoriv T.G. Shevchenka) / V.M. Rusanivskyj ; NAN Ukraïny ; In-t movoznavstva im. O.O. Potebni. – K. : Nauk. dumka, 2002. – 240 s.

Дата надходження до редакції – 3.10.2016 р.
Дата затвердження редакцією – 31.10.2016 р.

УДК 811.161.2'38:398(477)

Росовецький С. К.

ДО ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОДНІЄЇ З ДУМОВИХ ФОРМУЛ. СТАТТЯ ПЕРША

***Анотація.** Пропонується спроба дослідження думових формул не в річищі формульної "граматики" (А. Б. Лорд), але іманентно, як явищ лінгвостилістичних. Розрізняються епічна формула (за М. Перрі) та "формульний вираз" (А.Б. Лорд), але останній розглядається як повторюване словосполучення, що походить із епічної формули. Для аналізу обираємо формулу "молитва невольників про повернення у вітчизну" та "формульні вирази", генетично з нею пов'язані. Було вивчено фіксації 43 варіантів формули та 9 пов'язаних із нею "формульних виразів" у 50 думках, записаних 23 збирачами (ще у 4 записах збирача не названо) від 22 кобзарів і лірників, названих за ім'ям, та 6 анонімів. Відзначимо регіональний характер формули, яка побутувала, в першу чергу, на Полтавщині. Вона, за деякими винятками, закріплена за циклом "невільницьких" дум. Випадки творчої інтерпретації словесного одягу формули М. Бондаренко і К. Лазаренком тільки підкреслюють переважно стереотипний та*